

Тема 4. Оцінка рівня економічної безпеки підприємства

1. Загальні підходи до оцінки рівня економічної безпеки підприємства
2. Прибутковий підхід до оцінки рівня економічної безпеки підприємства
3. Інвестиційний підхід до оцінки рівня економічної безпеки підприємства

1. Загальні підходи до оцінки рівня економічної безпеки підприємства

В економічній літературі існують декілька підходів до оцінки рівня економічної безпеки підприємства, а саме:

1. Індикаторний підхід передбачає використання індикаторів для визначення рівня економічної безпеки підприємства. Оцінка економічної безпеки підприємства встановлюється за результатами порівняння (абсолютних або відносних) фактичних показників діяльності підприємства з індикаторами.

Основною проблемою цього методу є рівень точності індикаторів, оскільки сьогодні відсутня методична база визначення індикаторів, яка б враховувала особливості діяльності підприємства, зумовлені його галузевою належністю, формою власності, структурою капіталу, існуючим організаційно-технічним рівнем. Тому виникає необхідність постійного коригування системи показників, які є індикаторами економічної безпеки підприємства, що тягне за собою збільшення трудомісткості управлінських робіт і вимагає залучення висококваліфікованих фахівців.

Важливо підкреслити, що найвищий ступінь безпеки досягається за умови, що весь комплекс показників перебуває в діапазоні допустимих меж своїх порогових значень, а порогові значення одного показника досягаються не за рахунок інших. Наприклад, зниження темпу інфляції до граничного

рівня не повинно призводити до підвищення рівня безробіття понад допустиму межу.

2. Ресурсно-функціональний підхід. Оцінка рівня економічної безпеки підприємства здійснюється на основі оцінки стану використання корпоративних ресурсів за спеціальними критеріями. Корпоративні ресурси - це чинники бізнесу, які використовуються власниками підприємства для виконання цілей бізнесу. До них відносять: ресурс капіталу, ресурс персоналу; ресурс інформації та технології; ресурс техніки й обладнання; ресурс прав.

Рівень економічної безпеки підприємства при використанні цього підходу оцінюється за допомогою сукупного критерію економічної безпеки підприємства, який розраховується на основі думок кваліфікованих експертів стосовно функціональних складових економічної безпеки підприємства.

Сукупний критерій економічної безпеки підприємства:

$$\text{СКЕБ} = \sum_{i=1}^I (K_i \times d_i), \quad (4.1)$$

де K_i – значення критерію i -ї функціональної складової економічної безпеки підприємства;

d_i - питома вага i -ї функціональної складової економічної безпеки підприємства.

При цьому має виконуватись таке - $\sum d_i = 1$.

Недоліком даного методу є суб'єктивність думок експертів, що проводять оцінку рівня економічної безпеки підприємства.

3. Програмно-цільовий метод. Оцінка економічної безпеки підприємства ґрунтується на інтегруванні сукупності показників, що визначають економічну безпеку. Такий підхід відрізняється високим ступенем складності при проведенні аналізу з використанням методів математичного аналізу. При цьому використовується кілька рівнів інтеграції показників і такі методи їх аналізу, як кластерний і багатовимірний аналіз. І

якщо його використання в дослідницькій області дозволяє отримати достовірні результати оцінки рівня економічної безпеки підприємства, то в практичній діяльності підприємства це дуже важко. Цей підхід дозволяє оцінити рівень економічної безпеки підприємства, швидше з позиції математика, а не менеджера.

4. Підхід, заснований на отриманні підприємством прибутку (прибутковий підхід). Відповідно до цього підходу критерієм економічної безпеки виступає чистий прибуток, який підприємство одержує в результаті взаємодії з суб'єктами зовнішнього середовища. При відсутності прибутку або отриманні збитку, не можна говорити про дотримання інтересів підприємства а, отже, і про те, що підприємство знаходиться в економічній безпеці. Отримання прибутку свідчить про позитивні результати експлуатації активів підприємства, але абсолютна величина прибутку підприємства не дозволяє встановити ступінь і рівень економічної безпеки та прийняти необхідні заходи. Таким чином, прибуток підприємства може виступати тільки у якості передумови для визначення рівня економічної безпеки підприємства.

5. Підхід, заснований на порівнянні інвестицій підприємства з обсягом коштів, необхідних для забезпечення економічної безпеки підприємства (інвестиційний підхід). Цей підхід відрізняється індивідуальним характером, який проявляється у визначенні величини прибутку, необхідного для розширеного відтворення капіталу. Рішення про інвестиції в розширене відтворення капіталу підприємства повинні ґрунтуватися на результатах маркетингових досліджень. Тобто інвестиції необхідні, якщо вони спрямовані на зміцнення або зміну ринкових позицій підприємства в будь-якій формі - завоювання нових ринків, впровадження нових технологій для продукції, яка вже випускається, освоєння нових видів продукції або модернізація існуючої.

2. Прибутковий підхід до оцінки рівня економічної безпеки підприємства

Рівень економічної безпеки залежить від того, чи має підприємство прибуток, величина якого достатня для підтримки умов, що сприяють забезпеченню економічної безпеки підприємства. Тому для визначення рівня економічної безпеки підприємства прибуток, який отримало підприємство, необхідно порівняти з мінімальною величиною прибутку, яка необхідна для простого відтворення капіталу підприємства.

Мінімальний прибуток можна визначити за такою формулою:

$$П_{\min} = \frac{ВП - (1 - ПДВ) \times (ВП + Ам) + Ш}{1 - ПДВ - Н_{\text{пр}}} \times \left(1 + \frac{T_i}{100}\right), \quad (4.2)$$

де ВП - витрати на оплату праці з відрахуваннями в різні фонди;

ПДВ - ставка податку на додану вартість, частка одиниці;

Ам - амортизація основних засобів;

Ш - штрафи й інші виплати, які відносяться на прибуток, що залишається в розпорядженні підприємства;

$N_{\text{пр}}$ – ставка податку на прибуток, частки одиниці;

T_i - темпи інфляції за обраний для розрахунку період.

Якщо прибуток, який залишається в розпорядженні підприємства, більше мінімального прибутку, необхідного для простого відтворення в умовах інфляції, то підприємство знаходиться в економічній безпеці.

Величина прибутку підприємства визначається, з одного боку, ступенем дотримання його інтересів на ринку (місткістю ринку, наявністю конкурентів і т.п.), а з іншого боку – інтенсивністю експлуатації капіталу, тобто ефективністю використання основних виробничих фондів і оборотних коштів. Обидва напрямки в рівній мірі важливі для формування прибутку підприємства та впливають на його величину.

З метою виявлення впливу цих напрямків діяльності підприємства на величину його прибутку проводиться дослідження прибутковості

підприємства. Для цього розраховуються значення комерційної маржі та коефіцієнту трансформації.

Комерційна маржа являє собою економічну рентабельність обсягу продажів. Чим вище значення комерційної маржі підприємства, тим більш ефективною слід визнати діяльність підприємства в таких напрямках, як проведення цінової політики, скорочення витрат на виробництво та забезпечення їх раціональної структури. Розраховується за такою формулою:

$$KM = \frac{BP + FB}{V} \times 100, \quad (4.3)$$

де БП - балансовий прибуток підприємства;

ФВ – фінансові витрати по заборгованості;

V – обсяг реалізації продукції.

Коефіцієнт трансформації показує, в який обсяг продажів трансформується кожна гривня активу. Чим вище коефіцієнт трансформації, тим більш інтенсивно й ефективно експлуатуються активи підприємства. Коефіцієнт трансформації в значній мірі залежить від фондомісткості виробництва на підприємстві. У свою чергу, фондомісткість виробництва визначається галузевими особливостями підприємства. Коефіцієнт трансформації розраховується за такою формулою:

$$KT = \frac{V}{V_a - P_{III}} \times 100, \quad (4.4)$$

де V_a – валюта активу балансу підприємства;

P_{III} – розділ III пасиву балансу (довгострокові зобов'язання).

Співвідношення комерційної маржі та коефіцієнта трансформації (таблиця 4.1) дозволяє виділити 5 зон формування прибутковості підприємства: небезпечну зону (НБЗ); ідеальну зону (ІЗ); нормальну зону

(НЗ); зону високої комерційної маржі (Зк.м.); зону високого коефіцієнта трансформації (Зк.т.).

Таблиця 4.1 - Зони формування прибутковості підприємства

Рівень коефіцієнта трансформації	Рівень комерційної маржі		
	Високий	Середній	Низький
Високий	ІЗ	НЗ	З _{к.т.}
Середній	НЗ	НЗ	З _{к.т.}
Низький	З _{к.м.}	З _{к.м.}	НБЗ

Віднесення комерційної маржі та коефіцієнта трансформації до високого, середнього або низького рівня здійснюється на основі значень, представлених в таблиці 4.2.

Таблиця 4.2 - Значення комерційної маржі та коефіцієнта трансформації для визначення зон формування прибутковості.

Показник	Значення показників для рівня		
	Високий	Середній	Низький
Комерційна маржа, %	Понад 20	5 – 20	Нижче 5
Коефіцієнт трансформації, грн	Понад 1,3	1,2 – 0,25	Нижче 0,25

Таким чином, регулювання економічної рентабельності, тобто відносної прибутковості підприємства, зводиться до впливу на обидві її складові - комерційну маржу та коефіцієнт трансформації. На коефіцієнт трансформації підприємство майже не може вплинути, оскільки такий фактор, як фондомісткість виробництва, що визначається галузевою належністю, мало залежить від підприємства. Для посилення комерційної маржі підприємство володіє більшими можливостями, оскільки може впливати на собівартість, знижувати витрати періоду, впорядковувати накладні витрати.

Оцінюючи перебування підприємства в економічній безпеці, не можна не враховувати стан економічної безпеки держави. На думку багатьох

українських фахівців, економічна безпека підприємства в умовах низької економічної безпеки держави – досить відносна.

3. Інвестиційний підхід до оцінки рівня економічної безпеки підприємства

Невід'ємним елементом дослідження економічної безпеки підприємства є вибір її критерію. Критерій оцінки рівня економічної безпеки підприємства виглядає таким чином:

$$P_{\text{ЕБ}} = \frac{I_{\text{ЕБ}}^t}{\text{БІ}^t}, \quad (4.5)$$

де $I_{\text{ЕБ}}^t$ - інвестиції підприємства в році t , необхідні для забезпечення його економічної безпеки;

БІ^t - брутто - інвестиції підприємства у році t .

Чим ближче величина співвідношення до одиниці, тим вище рівень економічної безпеки підприємства.

Структура брутто - інвестицій підприємства має такий вигляд:

$$\text{БІ}^t = \Pi_p^{\text{тек}} + \text{РН}_{\text{мл}} + \text{КР}^t \times \left(1 - \frac{\text{КС}}{100}\right) - \Delta\text{Ам}_t, \quad (4.6)$$

де $\Pi_p^{\text{тек}}$ - реінвестований прибуток;

$\text{РН}_{\text{мл}}$ - реінвестовані накопичення минулих років;

КР^t - величина кредиту банку, яка відповідає року t ;

КС - кредитна ставка банку за довгостроковими кредитами;

$\Delta\text{Ам}_t$ - різниця нарахованої та скоригованої величини амортизаційних відрахувань. Ця величина дозволяє врахувати вплив інфляції на величину коштів, необхідних для простого відтворення капіталу підприємства.

Структура інвестицій, необхідних для забезпечення економічної безпеки підприємства має такий вигляд:

$$I_{EB} = I_{пп} + I_{узеб}, \quad (4.7)$$

де $I_{пп}$ - інвестиції, які спрямовуються на підтримку дотримання інтересів підприємства при його взаємодії з найважливішими суб'єктами зовнішнього середовища - споживачами продукції;

$I_{узеб}$ - інвестиції, які спрямовуються на інвестиційну підтримку створення умов, що забезпечують економічну безпеку.

Виділення рівнів економічної безпеки підприємства та їх інтерпретація залежать від інтенсивності конкуренції в галузі. Чим нижче рівень конкуренції на ринку або в галузі, тим вище рівень економічної безпеки підприємства і, навпаки, чим вище рівень конкуренції, тим нижче рівень економічної безпеки підприємства, оскільки для його підтримки необхідні значні інвестиції (див. таблицю 4.3).

Таблиця 4.3 – Характеристика рівнів економічної безпеки підприємства, яке діє в умовах конкуренції

Рівень економічної безпеки	Показник рівня економічної безпеки	Характеристика стану підприємства на момент оцінки економічної безпеки
Підтримуючий	До 0,05	Нестійкість економічної безпеки. Підприємство перебуває на межі економічної безпеки, оскільки при незначному зниженні прибутку здатне її втратити
Мінімальний	0,06 – 0,10	Підприємство знаходиться в економічній безпеці і в змозі у найближчі рік - два її підтримувати
Дуже низький	0,11 – 0,19	Обсяг інвестиційної підтримки умов, що забезпечують економічну безпеку, дозволяє зберегти існуючу ринкову позицію у поточному періоді, але ставить під загрозу її в найближчій перспективі
Низький	0,2 – 0,29	Обсяг інвестиційної підтримки умов, що забезпечують економічну безпеку, дозволяє зберегти існуючу ринкову позицію у поточному періоді та в найближчій (рік - два) перспективі.

Середній	0,3 – 0,49	Обсяг інвестиційної підтримки умов, що забезпечують економічну безпеку, дозволяє зберегти існуючу ринкову позицію в поточному періоді і в середній (два - чотири роки) перспективі, а також закласти фундамент формування конкурентних переваг
Високий	0,5 – 0,7	Інвестиційна підтримка умов, що забезпечують економічну безпеку, здійснюється з урахуванням основних вимог ринку, що дозволяє зберегти стратегічні позиції підприємства на ринку, мати істотні конкурентні переваги
Дуже високий	Понад 0,7	Інвестиційна підтримка умов, що забезпечують економічну безпеку, здійснюється з урахуванням практично всіх вимог ринку, що дозволяє підприємству мати значні конкурентні переваги стратегічного характеру та стати лідером ринку